

KOVÁCS ISTVÁN

Galícia öröksége?

Rzeszów, noha a 19. században is – főleg a vasút megépítése után – a nagyobb települések közé tartozott, Galícia egyik legjellegtelegbű városa volt. Mondhatni, inkább nagy falu – közepén a Lubomirskiak hatalmas palotájával, amelyet az ország felosztásában részt vett osztrákok börtönné alakítottak át az 1770-es években. 1945 után egy becsvágyó és befolyásos tanácselnök vagy vajdasági párttitkár nagyvárosnak álmódta meg Rzeszówot: szocialista nagyvárosnak. Azóta mintha minden városvezető ennek az álomnak kötelezte volna el magát. (Ma már persze a „szocialista” jelző nélkül.) Az elmúlt évek legeredményesebb polgármestere a Rzeszów élén álló, „magyaros nevű” Tadeusz Ferenc, akinek sikerét azzal is mérik, hogy ő tudott legeredményesebben élni a Brüsszel nyújtotta anyagi lehetőségekkel. És ez a városon is meglátszik. Legszembeszökőbb a tisztasága, főleg ha Budapestről érkezik ide öt-hatórás autózás után az ember.

Rzeszów nekem ösztönösen a kilencvennyolc éves korában, 1965-ben meghalt Ewa Niewiadomskát juttatja eszembe. Három nagybátyja: Michał, Jakub és Marcei harcolt Magyarországon 1849-ben, s mindhárman a közös ügyért áldozták életüket. A városnév mellett a háborút Magyarországon menekülteként túlélő költő, Tadeusz Sokół hívószava is számomra. Az 1970-es években ő mutatta meg a Tanárképző Főiskola központi épületét. Látott rajta, hogy nem Makovecz Imre tervezte.

2009 őszén egy építészeti is korszerű diákváros fogadott. A Tanárképző Főiskola 2001-ben egyetem lett, az Üzemmérnöki Főiskola már korábban átalakult Műegyetemmé. Ez utóbbi az egyetlen intézmény, ahol Lengyelországban pilótaképzés is folyik. A városban működik papi szeminárium és Mezőgazdasági Főiskola, de emellett több alapítványi főiskola is berendezkedett a falai között. A rzeszóvi vezetőket mégis talán az tölti el legnagyobb elégtétellel, hogy az egyetem Történeti Intézete kiemelkedő helyet foglal el a tárgy oktatásában és kutatásában. Ennek előfeltételeként – vonzó feltételeket ajánlva – több neves professzort hívott meg és „telepített le” a város és az egyetem vezetése. Jerzy Maternicki, a történetírás történetének legismertebb lengyel kutatója egyenesen a fővárosból költözött ide, s néhány év alatt iskolát teremtett.

Az egyetem vezetőségének az új befogadására kész hozzáállását jellemezheti, hogy amikor egy Bécsben élő alig ismert lengyel történész, Tomasz Szubert felvetette: ideje lenne Galícia históriájával módszeresen foglalkozni, majd ehhez egy programvázlatot is benyújtott, pár hónap múlva, 2009 novemberében a Történeti Intézet nemzetközi konferencián jelentette be Galícia története módszeres kutatásának megkezdését és koordinálását. Galícia kulturális, etnikai, nyelvi, vallási sokszínűségét tekintve – úgymond – kicsinyített mása az Európai Uniónak. Vagyis remélhető a program központi támogatása is. Persze nekem is ígéretet kellett tennem, hogy magyar historikusok is bekapcsolódnak Galícia történetének kutatásába...

Vendéglátóim elláttak az egyetem kiadványaival. Ezúttal sem tudtam visszafogni magam, s nyomban ígéretet tettem; írni fogok róluk. Hogy ígéretemet részben teljesítettem, bizonyosság rá az itt és most közölt írás, amelynek megszületéséhez a *Z dziejów regionów Europy Środkowo-Wschodniej w XX i XX w.* (Közép-Kelet-Európa régióinak XIX. és XX. századi történetéből) című, 2008-ban megjelent tanulmánykötet s főként annak számos magyar vonatkozású utalása adott ihletet.

Az egyetem főiskolai időszakában még önálló történelmi intézetként működő tanszékcsoport vezetője, Józef Półwiartek volt az, aki 1974-ben a szomszédos országok határ menti régióinak – a lengyel–ukrán és a lengyel–csehszlovák határ menti térségek – kölcsönös történelmi kutatását kezdeményezte. A cél megvalósításához apránként működő kapcsolatot épített ki a prágai Károly Egyetemen, a Szlovák Tudományok Akadémiával, az Eperjesi Egyetem Történelmi Tanszékével, a lvovi Ivan Franko Egyetemen és az ukrainai Drogobicsi Pedagógiai Főiskolával. A kapcsolat eredményességét bizonyíthatja, hogy A. Sz. Makarcsuk szovjet-ukrán akadémikus támogatásának köszönhetően az addig zárt lvovi levéltárakban először kutathattak lengyel történészek 1945 után.

A különösen a szovjet-ukrán részről támasztott bürokratikus akadályok, nehézségek sikeres legyőzését bizonyíthatja az is, hogy már 1977-ben megjelent Rzeszówban egy közös tanulmánykötet *Metodologiczne i dydaktyczne problemy historii regionlanej* (A régiók történetének metodológiai és didaktikus kérdései) címmel, amelyet A. Zielecki önálló munkája követett: *Środki dydaktyczne w nauczaniu i uczeniu historii* (Didaktikus eszközök a történelem tanításában és oktatásában).

A jelzett intézmények közötti együttműködésben új fejezetet nyitott a rendszerváltozást követő évtized: az önálló Ukrajna és Szlovákia létrejötte. Az ekkor kidolgozott kutatási program térben nagyobb területet (Közép-Kelet-Európa) ölelt fel az 1848 és 1918 időkereten belül. Az együttműködés e második szakasza a Michal Danilak, Peter Švorc és Lubica Hurbalova által az Eperjesi Egyetem Történelmi Tanszékén szervezett nemzetközi tudományos konferenciával zárult.

Az együttműködés harmadik szakasza a térség országai egy részének NATO-ba történő felvételétől napjainkig tartó időszak. (A lengyel nemzetpolitika egyik kiemelt célja, hogy Ukrajna is tagja legyen az Európai Uniónak és a NATO-nak. Az illetékes minisztériumok – kulturális, oktatási, külügy – ennek jegyében támogatják központilag a regionális együttműködést is.) E harmadik korszak eddigi eredményeit teszi közzé a most tárgyalt kötet, amelyben lengyel, ukrán, szlovák és cseh történészek tanulmányait szerkesztették egybe. A területileg és kérdéskörökkel illetően a magyar múltat is érintő témák ellenére se találunk a szerzők között magyar történést, s ez a magyar kulturális diplomácia akkori teljes lengyelországi hiányát is bizonyítja. (Az ugyancsak 2008-ban az Eperjesi Egyetem gondozásában *Círki a národy strednej Európy (1800–1950)* [Közép-Európa egyházai és nemzetei 1800–1950] címmel megjelent kötetben tanulmánnyal szereplő huszonnégy történész között két magyar található, Ábrahám Barna és Illés Pál Attila, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatói.)

A lengyel tanulmánykötet a feldolgozott témák szerint öt részre tagolódik. A *Region – pojęcie historyczne* (Régió – történelmi fogalom) című rész négy tanulmánya közül a *Z teorii regionu. Od regionu geograficznego i historycznego do regionu kulturowego* (A régió elméletéből. A földrajzi és történelmi régiótól a kulturális régióig) című bevezető írás – szerzője Józef Półwiartek – jelzi többek között, hogy a tudomány egyes szakterületeinek értelmezésében természetszerűen eltér a régió fogalma. Más például a meteorológiai, gazdasági, gazdasági–közigazgatási és a földrajzi fekvés által megszabott feltételek között kialakult régió. A régióknak megvolt és megvan a „maguk önálló élete” a történelmi folya-

matban, megvan a „természetes, hierarchikus területi változatossága”. Pólcwiartek professzor is kiemeli a régiók kultúrájának meghatározó szerepét.

Az első rész további tanulmányai három különböző lengyel régiót taglalnak – eltérő időszakokban. A címekbe foglalt témák és történeti–földrajzi területek: *Regiony w swiadczości elit Królestwa Polskiego (1815–1830)* (Régiók az 1815 és 1830 közötti Lengyel Királyság elitjeinek tudatában – szerzője: Alicja Kulecka), *Region Górnośląski w polityce państwa Ententy w latach 1919–1921* (A felsősziléziai régió az antant államainak politikájában 1919 és 1921 között – szerzője: Jan Kwak), *Dolny Śląsk w Polsce Ludowej, komunizm a historyczno–kulturowy potencjał regionu* (Alsó-Szilézia a Népi Lengyelországban, a kommunizmus és a régió történelmi–kulturális erőforrása – szerzője Elżbieta Kaszuba). Alicja Kulecka tanulmánya is azt bizonyítja, hogy a bécsi kongresszuson létrehozott, rövid életű autonóm Lengyel Királyság fontos szerepet játszott a 19. századi lengyel kulturális és történelmi tudat kialakításában.

Jan Kwak írásából megtudhatjuk, hogy Felső-Szilézia egy részét csak a sziléziai lengyelek által kirobbantott három fegyveres felkelés hatására csatolta az Antant 1921-ben a születő lengyel államhoz, míg Elżbieta Kaszuba többek között arról értekezik, hogy Alsó-Szilézia milyen szenvedéseken ment keresztül a háború utolsó szakaszában, s a térség 1945 után Lengyelországhoz történt csatolása a népesség és kulturális javak milyen mozgását (és pusztulását) idézte elő. „Alsó-Szilézia 106 városa közül 36-ot nem ért pusztítás” – olvashatjuk (65. old.), s a szerző hozzáteszi: „1944 szeptemberében Moszkva kikényszerítette, hogy a nyugati szovjet köztársaságok és a Lengyel Felszabadítási Nemzeti Bizottság lakosságcsere-egyezményt kössön. Azzal, hogy a II. Köztársaság keleti végeinek lengyel lakosságát szervezetteren és tömegesen megkezdték áttelepíteni, a kérdéses terület hovatartozása *de facto* egyértelmű lett. A nyugati területek visszanyerése a lengyel államérdek szempontjából fajsúlyos kérdéssé vált. A rendszer – mivel kommunista és zsarnoki volt, a keleti szomszéd kénye-kedvétől függött, s az ország területének csökkenését eredményezte – a németektől megszerezett területeket olyan ütőkártyának tekintette, amelynek kijátszásával apránként hitelessé válhat a társadalom szemében. A nyugati területekre várt az a hídszerep, amelynek vállalásával a bizalmatlan honpolgár együttműködhetett a hatalommal annak érdekében, hogy e földet közös erőfeszítéssel építsék újjá, népesítsék be és tegyék a nemzetgazdaság részévé. Władysław Gomułka [a Visszaszerzett Területek minisztere – K. I.] e számításoknak hangot is adott abban a kijelentésében, miszerint a nyugati területek »a nemzetet a rendszerhez kötik«...”, s „»az Odera és a Neisse századokra szóló legenda«. A propaganda rendre kiemelte, hogy az urbanizált és iparosított nyugati területek birtokbavétele milyen rendkívül hasznos Lengyelországnak.” (361. old.)

A kötet *Problemyka regionalna w najnowszych dziejach Ukrainy* (Regionális kérdések Ukrajna legújabb történetében) című második részének ukrán, szlovák és lengyel nyelven közzétett tanulmányaiban is fontos problémaként jelenik meg a lakosságcsere.

Hogy a kérdés történelmi forrásvidékét megismerjük, időben vissza kell térnünk 1849 eseményeihez, a Magyarország elleni orosz intervencióhoz. A témát boncolgató tanulmányok egyöntetűen kiemelik, hogy az Északi Kárpátokban és azok galíciai előterében élő különböző szláv etnikumokban, a lemákokban, San-vidékiekben, bojkókban, huculokban, ruszinokban a nemzeti tudatot „minden oroszok és minden szlávok cárja”, I. Miklós és hadseregének megjelenése lobbantotta fel. Döbbenetes a Habsburg Birodalom politikai elitjének vakasága: egy több mint fele részben szlávok által lakott államba behívják a szlávok legfőbb védelmezőjét, létének garانتálóját: az orosz cárt. Hatvanöt évnek kell eltelnie, s Kelet- és Közép-Galícia nem lengyel szlávjai 1914 őszén már felszabadítóként köszöntik a bevonuló orosz csapatokat, nem csupán csodálkozva, mint 1849-ben tették. És a hajdani buzgó behi-

vó, I. Ferenc József császár kénytelen galíciai ukrán alattvalóinak legbuzgóbb oroszbarát vezetőit – akiknek elődeit egykor kitüntette – internálni. (Holott e vértestvériséggé lett barátság magvát ő vetette el.)

A második rész legizgalmasabb tanulmánya Jan Pisuliński lengyel történész tollából származik: *Przesiedlenie ludności ukraińskiej/rusińskiej z Polski i Czechosłowacji na Ukrainę Sowiecką po drugiej wojnie światowej*. (Az ukrán/ruszin lakosság áttelepítése Lengyelországból és Csehszlovákiából Szovjet Ukrajnába a második világháború után). A két világháború közötti Lengyelországban több olyan szláv etnikum élt, amelyet egyértelműen nem lehetett ukránként meghatározni. A lengyelek a nem fehéroroszokat többnyire ruszinoknak mondták, akikről a 19. században a romantika korának literátorai és politikusai, akik az 1772-es határok között remélték Polóniát feltámasztani, azt tartották, hogy dialektusban beszélő lengyelek. Ruszinnak mondták az északi, észak-keleti Kárpátokat lakó lemákokat is, ezt a sajátos kultúrájú és nyelvű görög katolikus vagy pravoszláv hegyvidéki szláv népcsoportot. Ez utóbbi vékony értelmiségi rétegében 1920 után kétfajta törekvés élt: ukránná lenni, vagy, ha kell, lojalitást tanúsítva a lengyel állam iránt, ha kell, szembefordulva vele – de mindenképpen lemáknak megmaradni. (A lemákokat hívták kárpátoroszoknak is, bár a magyarok szerint ennek a népnévnek a fogalmába a 19. században más hegyvidéki szláv etnikai csoportok is beletartoztak.)

A központjait 1920 után Prágában és Berlinben berendező ukrán emigráns csoportok, pártok propagandája ukránként határozta meg a lemákokat, de az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságból érkező halk szirénhangok is így szólították meg őket. (Ugyanez vonatkozik a bojkókra és a San-vidéki szláv etnikumra is.) A területet 1939-től éveken át birtokban tartó hitleri német megszállók is az ukrán tudatot erősítették bennük – a részükre létrehozott iskolák, kulturális intézmények révén.

A fentebb említett 1944-es szovjet-ukrán–lengyel lakosságcsere-egyezmény a lemákok és más ukránnak tartott lengyelországi szláv etnikum sorsát is meghatározta. Lengyelországban az új határai között mintegy 630–700 ezer új fogalom szerinti ukrán maradt a háború utolsó évére, s közülük mintegy 130 ezer lemák élt 180 kárpáti településen. Mihelyt a front túljutott a falvakon, azonnal megjelentek piactereink és kocsmáiban a Vörös Hadsereg politikai tisztjei, akik azt ecsetelték a lakosoknak, ugyanúgy, ahogy más lengyelországi ukrán községekben is, milyen boldog élet vár rájuk a Szovjetunióban. Házat, felszerelt gazdaságot és tizenöt hold földet ígértek nekik, hozzátéve, hogy az új telepéseknek nem kell belepniük a kolhozba és a szovhozba.

A szervezett áttelepítési akció során 1944 novembere és 1946 júliusa között mintegy 122 ezer ukrán család, vagyis 484 ezer ember (köztük 100 ezer lemák) telepedett át a Szovjetunióba, ahol persze előbb-utóbb kiderült: az ígéret nagy része ígéret maradt. Ez utóbbi tény miatt több ezren szöktek vissza Lengyelországba. Őket tiltott határátlépőkként, politikai bűnözőkként kezelték. Mindennek persze híre ment. Egy idő után már katonasággal kellett összeszedni az áttelepülés elől bujkálókat. (A Csehszlovákiával kötött lakosságcsere-egyezmény nem írt elő kényszerintézkedéseket. 1945 vége és 1947 júliusa között 12 ezer ruszin költözött át Volhíniába és Podóliába, az ottani cseh telepések helyére.)

A lengyelországi ukrán lakosság hozzávetőleg hetven százalékát telepítették át a Szovjetunióba. Azokat, akiknek sikerült lengyel állampolgárnak maradniuk, az 1947-es „Visztula-akció” keretében szórták szét Lengyelországban – jó esetben családonként, de inkább egyenként – zömével a Visszanyert Területeken. (Ürügyet ehhez a rendszerváltozás óta elítélt akcióhoz, „kollektív megtorláshoz” az szolgáltatott, hogy a délkelet-lengyelországi helyi ukrán lakosság támogatta a főként Bieszczady hegységben működő Ukrán Felkelő Hadsereg lengyelelleses fegyveres tevékenységét.)

A *Czeskie i słowackie reminiscencje regionalne* (A cseh és szlovák regionális reminiscenciák) című harmadik rész öt tanulmánya közül Jacek Magdoń lengyel történész értekezése – *Próba militarnego rozwiązania polsko-czeskiego konfliktu o Spisz w czerwcu 1919 roku* (A Szepességért folyó lengyel–cseh konfliktus megoldásának fegyveres kísérlete 1919 júniusában) – Trianon tágabb fogalmát érintő kérdést tárgyal. 1918 végén, miközben a Károlyi-kormány tétlenül szemlélte, hogy a különösen erősnek és nagyszámúnak nem mondható cseh katonai egységek apránként birtokba veszik Észak-Magyarországot, a szerveződő lengyel állam is bejelentett igényét a Szepességre és Árvára, ahol mintegy 120 ezer lengyel lakost tartottak számon. Mivel a csehek nem akartak lemondani e területről, kisebb fegyveres összetűzésre is sor került a birtoklásáért. Hogy az összetűzés nem nőtt olyan véres konfliktussá, mint a Cieszyńi/Téšíni Sziléziáért folyó küzdelem, azt az antant fellépése akadályozta meg, amely a területet a cseheknek szándékozott odaítélni. Nem csoda, ha a lengyelek kárörömmel nézték a csehek futását a Szepességből, amikor a magyar Vörös Hadsereg megjelent Eperjesen, Bártfán, a közeli Hétháron, s még remélhető volt, hogy a terület hovatarozásáról a fegyverek döntenek...

Végül nem a fegyverek döntöttek, hanem a nagykövetek tanácsa, amely 1920 júliusában a csehszlovák államnak ítélte Szepesség és Árva jelentős részét. A döntéssel voltaképpen egyik fél se volt elégedett. Varsó és Prága viszonya emiatt a két háború között majdhogynem ellenséges volt. Így nem csoda, hogy 1938 őszén, amikor a Szudéta-vidéket Németországhoz csatolták, a lengyel politikai vezetés élt a kínálgató (és Hitler által felkínált) lehetőséggel, és anektálta a többségében lengyelek által lakott területet. A lengyel politikai elit azt remélte, hogy Szepesség és Árva vonatkozásában is kedvező döntés születhet a közeljövőben.

Ez utóbbinak a kudarcát Ewa Orlof lengyel történész *Wpływ układu słowacko-niemieckiego z marca 1939 r. na stosunki między Słowacją a Polską* (Az 1939 márciusi szlovák–német egyezmény hatása Szlovákia és Lengyelország kapcsolatára) című tanulmánya ismerteti. 1939 márciusában a csehszlovák állam felbomlásakor a lengyel kormány az azal az igénnyel lépett fel, hogy Szepességet és Árvát csatolják Lengyelországhoz. A Hitler pártfogásával létrejött Szlovákia viszont Észak-Árva és Észak-Szepesség 1920-as elvesztését sérelmezte, s célzást tett visszacsatolásukra. (Célját 1939 őszén el is érte, miután a III. Birodalom szövetségeseként négy hadosztállyal – 50 ezer katonával – részt vett a Lengyelország elleni háborúban.) Noha Szlovákia és Lengyelország 1939 tavaszán diplomáciai kapcsolatra lépett egymással, a vitatott területek és a pozsonyi kormány túlzott németbarátsága miatt a viszony hűvös volt közöttük. Emiatt – Orlof szavait idézve – „a növekvő német befolyás ellensúlyozására a lengyel diplomácia szükségesnek látta, hogy a magyarokkal való kapcsolatot kezelje kiemelt helyen, akár a lengyel–szlovák kapcsolatok rovására is. Meg kell azonban jegyezni, hogy Józef Beck külügyminiszter sohasem egyezett volna bele abba, hogy Magyarország bekebelezze Szlovákiát. Igaz, hogy a legfelsőbb lengyel kormánykörökben akadtak hívei az ilyen jellegű megoldásnak, a lengyel Külügyminisztérium vezetője azonban nem tartozott közéjük. Miután a szlovák kormány politikája mind inkább Németország befolyása alá került, lengyel kormánykörökben egyre negatívabban ítélték meg a szlovák államot.” (160. old.)

Rendkívül izgalmas az Eperjesi Egyetem kiváló történészének, Peter Švorcnak a *Východné Slovensko ako križovakta stredoeurópskych záujmov (1918–1939)* (Kelet-Szlovákia mint a közép-európai érdekek kereszteződése) című tanulmánya. Švorc a történelmi Magyarország (szlovákul *Uhorsko*) felbomlásáról szóló írásaiban és előadásaiban mindig hangsúlyozza, hogy népszavazás esetén a mai Kelet-Szlovákia szlovák lakosságának többsége Magyarország mellett voksolt volna. Ebben az írásában is kiemeli a régió népességé-

nek sajátos kulturális kötődését, nyelvi dialektusát, gazdasági helyzetét, s a belőlük fakadó tudatállapotát. Ennek összetettségét mérlegelve még az is felmerült, hogy Sáros és Zemplén megyék területén autonóm régiót, mi több, egy önálló szlovák államocskát hozzanak létre, amelynek a fővárosa Kassa lett volna.

Magyar utalások a *Polskie regiony w I wojnie światowej i dwudziestoleciu międzywojennym* (Lengyel régiók az első világháborúban és a két háború közötti húsz évben) című negyedik rész tanulmányaiban is található. Jan Snopko a *Spór austriacko-niemiecki o legiony polskie w okresie listopad 1916 – kwiecień 1917* (Osztrák–német vita 1916 novemberében és 1917 áprilisa között a lengyel légiók jövőjéről) című tanulmányában voltaképpen arra utal, hogy a központi hatalmaknak elkötelezett lengyel katonai és politikai vezetés, miután 1916 novemberében az oroszoktól elfoglalt területek egy részén kikiáltották a Lengyel Királyságot, de azt teljes egészében a német érdekeknek rendelték alá, miként igyekszik a Németországhoz és Ausztriához fűződő kötelekein lazítani. Azt követően, hogy a lengyelek nem fogadják el a „német szellemű” katonai esküt, meghíusul a „*Polnische Wehrmacht*”, a francia fronton bevetendő lengyel hadsereg létrehozása. Az „eskü-válságra” az tesz pontot, hogy a légiók létrehozóját és parancsnokát, az óriási politikai és erkölcsi tekintélynek örvendő Józef Piłsudskit és híveit 1917 nyarán a német katonai hatóságok letartóztatják és internálják. Ez a tény apránként szalonképpé teszi őt az antant előtt.

Snopko tanulmánya is azt bizonyítja, hogy a lengyel politika vezetői rendkívül körütekintően készültek fel annak az esélynek a kihasználására, amelyet az első világháború lezárása adhatott a lengyel állam helyreállítására. A magyar politika vezetőit ezzel szemben teljesen felkészületlenül érte 1918 ősze, s ennek következménye a történelmi ország feldarabolása lett.

A kötet ötödik részébe „vegyes témájú” írások kerültek. Olvashatunk tanulmányt a rzeszówi járás földbirtokosainak 1867 utáni helyzetéről Jerzy Kuzicki tollából – *Ziemiaństwo powiatu rzeszowskiego w początkach okresu autonomicznego*. (A rzeszówi járás földbirtokossága az autonómia időszakának kezdetén) – és egy alapos áttekintést a Hitler által 1939 októberében létrehozott és 1945 elejéig fennálló Főköormányzóság déli részének demográfiai helyzetéről: *Struktura demograficzna ludności w Dystrykcie Krakowskim Generalnego Gubernatorstwa a polityka ludnościowa władz niemieckich* (A Főköormányzóság Krakkói Körzetében élő lakosság demográfiai szerkezete és a német hatóságok népesedéspolitikája). Miután Lengyelországot 1939. augusztus 23-án a Molotov–Ribbentrop-paktum titkos záradékában Berlin és Moszkva felosztotta egymás között, szeptember végén sor került a német–szovjet közös határ meghúzására is. Sztálin ennek során kikötötte, hogy nem jöhet létre lengyel utódállam. Hitler ezért nem illesztette a Főköormányzóság elé a „lengyel” jelzöt.

A Krakkó és Varsó térségét magában foglaló mintegy kilencvenezer négyzetkilométernyi Főköormányzóságba telepítették át a III. Birodalomba bekebelezett lengyel területek lengyel és zsidó lakosságának többségét. A Főköormányzóság székhelye Krakkó lett, vezetője Hans Frank „birodalmi főjogász”. Elżbieta Rączy írásából megtudjuk, hogy a Krakkói Körzet 30 ezer négyzetkilométerre terjedt ki, s 374 körjegyzőséget, 68 várost és 3226 falut foglalt magában. E területen a háború előtt 3 442 957 lakos élt, közülük 2 787 982 volt katolikus, 232 991 mőzeshitű, 392 546 görög katolikus, 16 651 pravoszláv. A zsidó lakosságából csak azok éltek túl a háborút, akik 1939 szeptemberében szovjet területre vagy Magyarországra menekültek. A lengyelek lélekszáma is csökkent, az arányt csak a más területekről ide menekültek és a betelepítettek javították. A németek mellett a korábbi lakosok közül az ukránok kerültek kedvezményezett helyzetbe. A betelepített németek lélekszámát tízezer-

nél többre becsülik. 1944 végén 1945 elején ők is menekülni kényszerültek, a századok óta Galíciában élő németekkel együtt.

Az 1945 utáni Lengyelország történetének meghatározó fejezete 1956 ősze. Hogy ennek eseményei miként zajlottak le a rzeszóvi vajdaságban, azt Edyta Czop tanulmányából ismerhetjük meg: *Rok 1956 w świadomości społeczeństwa województwa rzeszowskiego*. (Az 1956-os év a rzeszóvi vajdaság társadalmának tudatában.) Ebben olvashatjuk, hogy „mindennaposak voltak a röpcédulák és a Szovjetunió iránti »bizalmatlanságot kifejező« feliratok, hangok és követelések, hogy Lengyelországot hagyják el az orosz csapatok. A diákok megtagadták az orosz nyelv tanulását, és még a tankönyvek pusztításától se riadtak vissza. Hasonló követelések fogalmazódtak meg az 1957-es választási kampányban is.” (360. old.) Ehhez a történész még azt is hozzáfűzi: „Nagy visszhangot váltott ki a magyarországi szovjet beavatkozás is. Szembeszökő volt akkoriban a magyarok iránti szolidaritás...” (361. old.) Ez Magyarországon reálisan is érzékelhető volt, mivel a világon összegyűjtött társadalmi adományok negyed része Lengyelországból érkezett. Jelképes, hogy az első vöröskeresztes repülőgép, amely élelmet, gyógyszert és kötszert hozott a harcoló Budapestnek, október 25-én Lengyelországból érkezett, s a lengyel hadsereg készletéből töltötték fel.